

שלום בצל מלחמה: אתגרי דעת הקהל בערב הסעודית סביב קידום הנורמליזציה עם ישראל

אילן זלאיט | 19 בפברואר, 2024

בבואה לקדם נורמליזציה עם ישראל מתמודדת ערב הסעודית עם התנגדות בדעת הקהל למהלך, המתרחבת בעקבות מלחמת "חרבות ברזל", הגם שלא באה לידי ביטוי במחאה פומבית. להתנגדות זו שלושה ממדים: ממד דתי, הרואה בהסכם עם ישראל מנוגד לדיני האסלאם; ממד פרו-פלסטיני, התופס את הסירוב לנורמליזציה כהבעת נאמנות לפלסטינים; וכן ממד ליברלי, המזהיר כי קשרים עם ישראל יחזקו את יכולותיו של המשטר הסעודי להפר זכויות אדם. בה בעת, ניכרים מאמצים של בית המלוכה לייצר תמיכה ציבורית לנורמליזציה, אשר מעלים ציפיות לגבי תמורה שישראל תעניק לפלסטינים במסגרתה. כמו כן, בעוד השיח הישראלי בנושא הקשרים עם ערב הסעודית מתמקד בשותפות ביטחונית נגד איראן, הציבור הסעודי מגלה חוסר עניין בשותפות זו ומתמקד דווקא בפן הכלכלי של היחסים. לפיכך, תגובת הרחוב הסעודי לנורמליזציה תושפע בין היתר גם מגורלם של הרפורמות והמיזמים השאפתניים של יורש העצר מוחמד בן סלמאן: ככל שאלו יישאו פירות חיוביים, מבלי לעורר תגובת נגד, כך תוכל ריאד להכיל את דעת הקהל השלילית ולהתקדם גם לקראת כינון יחסים עם ישראל.

ערב מתקפת ה-7 באוקטובר של חמאס ומלחמת "חרבות ברזל" שפרצה בעקבותיה, התקרבו ישראל וערב הסעודית יותר מאי פעם להסכם נורמליזציה היסטורי. כשבועיים לפני המלחמה, [הכריז](#) יורש העצר והשליט הסעודי בפועל, מוחמד בן סלמאן, בראיון לתקשורת האמריקאית כי הסיכוי להסכם כזה נראה "בפעם הראשונה רציני", בהתייחסותו למגעים שהממלכה וארצות הברית החלו לנהל בחודשים שלפני כן להסדר רחב שיכלול בין היתר נורמליזציה ישראלית-סעודית. גם פרוץ העימות ברצועת עזה לא סתם את הגולל על תהליך הנורמליזציה. לאחר שלושה חודשים של הקפאה [חודשו](#) בינואר 2024 השיחות האמריקאיות-סעודיות גם אם, לפחות כלפי חוץ, [ריאד מבהירה](#) כי לא תסכים לנורמליזציה עם ישראל ללא הפסקת אש במלחמה בעזה והקמת מדינה פלסטינית. ההתקרבות, האיטית אך בטוחה, של בן סלמאן לעבר נורמליזציה עם ישראל מעלה את השאלה כיצד יתקבל מהלך שכזה בציבור הסעודי.

רקע היסטורי: השיח השלטוני והשינויים בו

מחד, בין ישראל לערב הסעודית אין משקעי עבר שעומדים בדרכה של נורמליזציה. הן לא חולקות גבול משותף, ולבד מכוח סעודי זניח שהשתתף במלחמת העצמאות ב-1948, מעולם לא נלחמו זו בזו. למעשה, ריאה הייתה אחת הפרגמטיות ביותר בעולם הערבי בכל הקשור להכרה בישראל: כבר ב-1981 העביר יורש העצר הסעודי דאז פהד יוזמה בליגה הערבית להכרה בזכותה של ישראל להתקיים בשלום בתמורה לנסיגתה לקווי 1967 ופתרון מוסכם לסכסוך עם הפלסטינים, וב-2002 הניעו הסעודים את יוזמת השלום הערבית, שכללה הבטחה לנורמליזציה מלאה עם ישראל בכפוף להסדר ישראלי-ערבי כולל. מאידך, רוב מאה שנות קיומה, עד לעשור האחרון, השיח והאינדוקטרינציה שהכתיב השלטון בערב הסעודית היו רוויים בשנאה יוקדת למדינת ישראל וליהודים בכלל. כמו כל שאר הדתות מלבד אסלאם, פולחן יהודי נאסר בערב הסעודית, אך השלטונות גילו יחס חמור במיוחד כלפי יהודים: נמנע מהם להיכנס לממלכה, אפילו לצרכי עבודה, בטענה שיטמאו את קדושתה; ותכנים אנטישמיים כגון "הפרוטוקולים של זקני ציון" זכו לפופולריות בקרב האליטה השלטת.

דואליות זו הייתה תולדה של הברית ההדוקה, שעל בסיסה הוקמה ערב הסעודית, בין בית המלוכה של שושלת אל סעוד לבין זרם הוהאביה האסלאמי. לפי ברית זו, בית המלוכה נוהג כלפי חוץ בפרגמטיות מדינית כאשר בתוך המדינה הוא אוכף את חוקי השריעה האסלאמית בפרשנות הוהאבית המחמירה שלה. המלכים הסעודים נסמכו על אכיפת הוהאביה כדי לטעון לגיטימציה שלהם לשלוט בשני המקומות הקדושים ביותר לאסלאם במכה ומדינה, כמי שכביכול מגלמים את המודל האסלאמי הראוי ביותר. הוהאביה מבקשת לטהר את האסלאם ממקורות השפעה חיצוניים מזיקים, ובין השפעות אלו היא כוללת את היהדות - לא רק בהקשר של ישראל, אלא כתוצאה ממורשת דתית עמוקה הקודמת בהרבה לציונות. לצד זאת, האליטה הסעודית נהגה לזהות את המרקסיזם עם היהדות (בהשראת האנטישמיות המערבית הקלאסית). בהקשר הסכסוך הישראלי-פלסטיני, בית המלוכה הסעודי הקפיד לאורך השנים להציג את העניין הפלסטיני כסוגיה אסלאמית, ואת תמיכתו בה כמרכיב בזהות המוסלמית של ערב הסעודית - תדמית שעליו לשדר לא רק בעבור אזרחי הממלכה, אלא בעבור המוסלמים בעולם כולו הנושאים את תפילתם למכה.

שורה של מגמות במאה ה-21 ערערו את יחסי הכוחות הללו בין בית המלוכה הסעודי לממסד הדתי בממלכה, והניעו את הראשון להשתחרר מכבלי הוהאביה ולהצר את כוחו של הממסד הדתי. בין היתר, היו אלו פיגועי ה-9/11, שמבצעייהם התחנכו במוסדות הוהאבים; העלייה בכוחם האזורי של גורמים אסלאמיסטיים שאתגרו את המונרכיה הסעודית, החל מאיראן וכלה באחים המוסלמים ובדאע"ש; וכן ההשתחררות האמריקאית החלקית מהתלות בנפט הסעודי, אשר הניעה לחצים גוברים בווינגטון לשיפור זכויות האדם בערב הסעודית ובמקביל דחפה את האחרונה לשפר את תדמיתה כדי למשוך השקעות ותיירות כמקורות הכנסה חלופיים.

בזווית היהודית-ישראלית, הדחיקה של הוהאביה החלה לתת את אותותיה לפני עשור, כאשר ב-2014 הרשויות הסעודיות [התירו לראשונה](#) כניסה של יהודים לעבודה ומגורים בממלכה. התפנית החדה אירעה לאחר הכרזתו כיורש עצר ב-2017 של בן סלמאן, שהצהיר בגלוי על התנערות מהוהאביה לטובת "חזרה לאסלאם המתון": אנטישמיות ואיחולים להשמדת ישראל הוסרו מספרי הלימודי ונעלמו מכלי התקשורת; ישראל אומנם עודנה לא מופיעה במפות הסעודיות הרשמיות, אך היחס אליה סבלני בהרבה ומתמקד בעיקר בביקורת על שליטתה בפלסטינים; הרב אמריקאי יעקב הרצוג [פועל בממלכה](#) מאז 2018 בתמיכת הרשויות כדי לארגן את הקהילה היהודית הצומחת לאיטה; בביקורה ב-2022 בערב הסעודית, [העידה](#) שליחת הממשל האמריקאי למאבק באנטישמיות, דברה ליפשיטדט, [כי התרשמה](#) מההתקדמות במיגור האנטישמיות.

כאמור, מגמות אלו לא בהכרח נוגעות באופן ישיר לישראל. הן מהוות חלק ממכלול הרפורמות החברתיות-כלכליות מרחיקות הלכת של בן סלמאן במסגרת "חזון 2030" וממאמציו לשדר לעולם תדמית סעודית של פלורליזם ומתינות, בפרט כדי להעלות את קרנה של ערב הסעודית בווינגטון. יחד עם זאת, הסובלנות החדשה כלפי ישראל והיהודים נועדה, כך נראה, גם כדי להכין את הציבור הסעודי לכינון יחסים של הממלכה עם ישראל, שלשנאתה הוא חונך במשך עשורים.

ערב הסעודית אומנם לא הצטרפה להסכמי אברהם ב-2020 אך נתנה להם את ברכתה בעקיפין (בין היתר במתן אפשרות למטוסים לעבור מעל שטחה בדרכם מישראל למפרץ). בעשור שקדם להם, התהדקו היחסים החשאיים בין ישראל לערב הסעודית, בין היתר לאור האיום המשותף הנשקף מאיראן ושלוחיה האזוריים. במרץ 2022 חצה בן סלמאן את הרוביקון [כשאמר בריאיון](#) שישראל "אינה אויבת, אלא שותפה פוטנציאלית" של ערב הסעודית. המסר המושמע מריאד היה שניתן להתגמש לגבי יוזמת השלום הערבית שדרשה פתרון כולל לסוגיה הפלסטינית, אך "תג המחיר" של נורמליזציה בין ישראל לבין שומרת המקומות הקדושים - שכביכול נושאת לא רק באחריות לאומית אלא כלל-אסלאמית - גבוה יותר משל מדינות ערביות אחרות.

התגובה הציבורית למדיניות החדשה

מעל פני השטח, השינוי ביחסו של השלטון לישראל וליהודים לא עורר הפגנות או התנגדות פומבית כלשהי ברחבי ערב הסעודית. יתרה מזו, גם יתר השינויים המהפכניים שהעביר בן סלמאן עד כה בנורמות הדתיות והחברתיות התקבלו עד כה ללא התנגדות קולנית, דבר שמרמז על יכולתו להמשיך בחזונו גם באשר ליחסים עם ישראל. היותה של האוכלוסייה הסעודית צעירה, עם כשבעים אחוזים מתחת לגיל שלושים, עשויה להקל על ההסתגלות לשינויים עמוקים. ועדיין, נותרת השאלה עד כמה שתיקה זו נובעת מתמיכה אותנטית בבן סלמאן ובמהלכיו או, לחלופין, מהחשש להשמיע ביקורת כלפי מדיניותו.

במונרכיה אבסולוטית כערב הסעודית, המגבילה את חופש הביטוי באופן ניכר עוד יותר ממדינות אחרות באזור (עד כדי מאסר של אזרחים המותחים ביקורת על מדיניות השלטון ברשתות החברתיות), קשה עד בלתי אפשרי לאמוד את דעת הקהל והלכי הרוח בנוגע לנורמליזציה עם ישראל. מובן שאלו לא מושפעים באופן בלעדי מהקו שמכתיבים השלטונות, אלא חשופים גם למסרים באינטרנט ובתקשורת הזרה (בראשם רשת "אל-ג'זירה" הפופולארית שמאופיינת בקו לעומתי לשלטון בריאד). פעילות ברשתות החברתיות מרמזת על קיומה של התנגדות בציבור לנורמליזציה, שקשה להעריך באופן מהימן את גודלה והשפעתה. כך למשל, [חשבון טוויטר](#) בשם "סעודים עם אל-אקצא", המציג תכנים השוללים את קיומה של ישראל מנקודת מבט אסלאמיסטית ופרו-פלסטינית, צבר קרוב ל-300 אלף עוקבים, כשהוא שומר על אנונימיות ואינו מזדהה עם אף גורם.

אינדיקציה אמפירית נדירה שעומדת לרשותנו הינה [סדרת סקרי דעת קהל](#), שערך מכון וושינגטון למדיניות המזרח התיכון בקרב הציבור הסעודי מאז כינון הסכמי אברהם בשנת 2020. טרם המלחמה בעזה ב-2023, סקרים אלו מצאו כי כ-40 אחוזים מהסעודים תומכים בקשרים כלכליים עם ישראל במידה שאלו יועילו לכלכלה המקומית; הגם שמדובר במיעוט, זהו שיעור חריג בעולם הערבי המצביע על פתיחות יחסית ליחסים תועלתניים עם ישראל. לשם השוואה, במצרים ובירדן, להן הסכם שלום עם ישראל, רק כעשירית מהאוכלוסייה תומכת בכך. עם זאת, בסקר זהה שנערך במהלך המלחמה בעזה בנובמבר-דצמבר 2023 הנתון צנח בחצי, ורוב מוחץ של הנשאלים (96 אחוזים) תמך בניתוק מידי של קשרים מכל סוג שהוא שמקיימות מדינות ערב עם ישראל במחאה על פעולותיה בעזה. גם אם נתונים אלו קיצוניים בשל עיתוי השאלה, יש לציין שעוד קודם למלחמה 87 אחוזים מהסעודים האמינו כי ניתן יהיה להביס את ישראל ביום מן הימים, ורק חמישה אחוזים הסכימו שיש לכבד את יהודי העולם ולשפר את הקשרים עמם. הסקרים גם מראים את הפער בין האינטרסים של ההנהגה הסעודית בקשרים עם ישראל לבין דעת הקהל: רק חמישית מהנשאלים הסעודים הביעו תמיכה בשיתוף פעולה של ארצם עם ישראל כנגד איראן (למעשה, רק רוב קטן יחסית של שישים אחוזים השיב שהוא רואה בטהראן יריבה לאחר הסכם הפיוס הסעודי-איראני במרץ 2023).

הפולמוס הסעודי סביב הנורמליזציה

מספר טיעונים נשמעים בממלכה נגד נורמליזציה סעודית עם ישראל. טענה קונקרטית ניתן למצוא בשיח של מתנגדי משטר סעודים ליברליים הגולים במערב, אשר מזהים את ההתקרבות לישראל כסוגית תורפה דרכה ניתן לנגח את בית המלוכה ואת בן סלמאן בדעת הקהל הסעודית. פעילים אלו, בהם בולטת למשל האקדמאית מציאוי אל-ראשיד החיה בלונדון, טוענים כי ההתקרבות לישראל היא, כשאר הרפורמות של בן סלמאן, אמצעי מוסווה להעמקת דיכוי זכויות האדם בממלכה. לשיטתם, מאחוריה עומד העניין שלו בנשק ובאמצעי מעקב ישראלים – אשר יופנו כנגד האזרחים הסעודים כפי שהם משמשים נגד הפלסטינים – ובהלבנת תדמיתו של המשטר בפני ארצות הברית. בפרט הם מזכירים את השימוש שנעשה

בעשור הקודם ברוגלת "פגסוס" מתוצרת ישראלית למעקב אחר אופוזיציונרים סעודים (כגון ג'מאל ח'אשוקג'י שנרצח ב-2018, ולוג'ין אל-הד'לול שנכלאה בשל פעילותה למען זכויות נשים). טיעון זה נשמע על-ידי מתנגדי הנורמליזציה בבחריין ובאיחוד האמירויות.

האופוזיציה הליברלית לכשעצמה אינה מהווה איום משמעותי על המשטר הסעודי, אך לא מן הנמנע שלטיעון ה"ליברלי" נגד נורמליזציה שהיא מפיצה ברשתות החברתיות ובעזרת אמצעי התקשורת הקטאריים – לפיו ההתקרבות השלטון לישראל מחזקת את עריצותו כנגד האזרחים – יש אחיזה גם בתוך הממלכה, שם נאסר לבטאו.

הוויכוח סביב הנורמליזציה מתנהל גם במרחב הדתי-אסלאמי. ערב הסעודית היא מדינה אדוקה למדי, על אף התדמית שהיא משדרת בתקופת בן סלמאן, ומכאן ישנה חשיבות עליונה לשיח האסלאמי במסגדים ומטעם מוסדות הדת השונים בממלכה ולתכנים הדתיים שצורכים תושביה באמצעי התקשורת וברשתות החברתיות. זאת ועוד, כוח המשיכה של גורמים אסלאמיים היה מאז ומעולם האיום המהותי ביותר שנשקף לבית המלוכה הסעודי, ולכן האחרון מפקח במידה רבה על המסרים שמפיצים האמאמים (מובילי התפילה במסגדים) והמטיפים למאמינים, פיקח שהתהדק עוד יותר תחת בן סלמאן.

[בהתבטאות פומבית נדירה בנושא](#) הנורמליזציה שניתנה לערוץ "כאן" הישראלי, אמר באוגוסט 2023 שיח' אחמד אל-ע'אמדי, שמילא תפקידים בכירים בממסד הדתי הסעודי, כי אנשי הדת הסעודים "חלוקים בהשקפותיהם" בנוגע לפיוס עם ישראל. עם זאת, הוא רמז שאם ישראל תיענה לדרישות הפלסטינים על-בסיס יוזמת השלום הערבית (בהתאם לעמדתה הרשמית של ערב הסעודית) ההשקפה ההלכתית המתנגדת לא תעמוד בדרכה של הנורמליזציה.

ניכר כי השלטון מעצב בשנים האחרונות את השיח של אנשי הדת שבשליטתו הישירה באופן שרואה בחיוב את היהודים והיחסים עמם. כך למשל, "הליגה המוסלמית העולמית", רשת לימוד המופעלת על-ידי ערב הסעודית שבעבר הייתה ידועה בקיצוניותה, החלה בשנים האחרונות לעסוק בקירוב בין-דתי, בין היתר עם יהודים; העומד בראשה, שיח' מחמד אל-עיסא, אף ערך בתחילת 2020 [ביקור מתוקשר](#) במחנה ההשמדה אושוויץ בפולין. דוגמאות נוספות ניתן לראות בדרשה הנשמעת ביותר בממלכה – זו של אמאם המסגד הגדול במכה בימי שישי. בספטמבר 2020, בסמוך לחתימת הסכמי אברהם, [הקדיש](#) האמאם דאז עבד אל-רחמן אל-סדיס את הדרשה לסיפורים מחיי הנביא מוחמד המתארים את יחסיו החיוביים עם היהודים. הוא ציין, למשל, שהנביא חלק יבולי קציר עם היהודים בח'יבר, ושבמותו הוא משכן את המגן שלו ליהודי; לאור העיתוי, הדברים נתפסו כגושפנקא אסלאמית ליחסים עם ישראל. מנגד, נותרת בבמה זו גם גישה אמביוולנטית בנושא ו"שחרור קיטור" לפרקים; ב-2022, האמאם צאלח בן חמיד [קרא לאללה](#), במהלך הדרשה במכה, להגן על המוסלמים מפני "היהודים הכובשים והגוזלים" אותם.

מבחינה הלכתית, הממסד הדתי הסעודי עשוי לבסס הסכמה לנורמליזציה עם ישראל על [פסק ההלכה \(פתוא\)](#) שפרסם ב-1994 שיח' עבד אל-עזיז בן באז, המופתי הגדול של ערב הסעודית

לשעבר, על רקע הסכמי אוסלו. בן באז, שעד למותו ב-1999 נחשב לפוסק המוביל בממלכה, הסמיך שליט מוסלמי להתפייס עם היהודים כל זמן שהוא רואה בכך תועלת בעבור המוסלמים, כשהוא מצטט את הסכם אל-חודיביה מהקוראן בו התפייס הנביא מוחמד עם כופרי קורייש. זהו טיעון בעל עוצמה, שכן הוא לא רק מציג תקדים באסלאם להסכם שלום עם לא מוסלמים – במקרה ההוא אף עם כופרים – אלא מייחס לנביא עצמו מעשה הסותר את נימוק המתנגדים לפיו הסכם עם ישראל עומד בניגוד לדיני השריעה. לאור משקלו של בן באז, ודווקא כי הוא מייצג את ערב הסעודית ה"ישנה" – שהיא שמרנית דתית אך גם מעניקה מרחב פעולה לשליט ומכירה באינטרסים המדיניים – פסק ההלכה הזה צוטט רבות בשיח המפרצי לאחר הסכמי אברהם.

שימוש דומה בהסכם אל-חודיביה נעשה גם על-ידי הממסד הדתי בקהיר לאחר חתימת הסכם השלום בין מצרים ישראל, וכן על-ידי יאסר ערפאת עצמו בהסכמי אוסלו: בין המפרשים היו שטענו כי כוונתו שהשלום עם ישראל הוא לא יותר מהכרח זמני עד אשר תגיע העת המתאימה להילחם בה – כפי שהסכם אל-חודיביה הופר בסופו של דבר על-ידי הכופרים והדבר הוביל לכיבוש ח'יבר היהודית בידי המוסלמים. ברקע סקרים שמציגים כי הציבור הסעודי מאמין שסופה של ישראל להיות מובסת ביום מן הימים, הדו-משמעות הזו עשויה לסייע לרכך את המתנגדים התקיפים לנורמליזציה ברמיזה לכך שאין מדובר בהשלמה נצחית עם קיומה של המדינה היהודית.

אך בעוד אנשי הדת הממסדיים נתונים בסופו של יום למרות השלטון בריאד ולהחלטותיו בנוגע לנורמליזציה, לא כך הדבר באשר למטיפים שמחוץ לממסד. בהקשר זה ראוי לציון זרם של אנשי דת סעודים המכונה אל-צחווה ("ההתעוררות"), שזכה לפופולאריות אדירה בדרישתו לתקן את מה שהוא תופס כהתרשלות דתית של בית המלוכה הסעודי הפוגמת בזכותו לייצג את האסלאם, בפרט בכל הקשור לקשריו עם העולם המערבי. אל-צחווה התפרסם במלחמת המפרץ הראשונה ב-1991, כשיצא נגד ההיתר ההלכתי שהעניק המופתי בן באז לפריסת הצבא האמריקאי בממלכה להגנה עליה מפני צדאם חסין, ותיאר זאת ככניעה של האסלאם בפני לא-מוסלמים. על בסיס דומה, שניים מאנשי הזרם, שיח' עאא'צ' אל-קרני ושיח' סלמאן אל-עודה, [ערעו](#) ב-1994 על פסק ההלכה של בן באז שהתיר פיוס עם ישראל: [לשיטתם](#), דיני האסלאם אוסרים באופן חד משמעי על פיוס עם היהודים השולטים בנחלה האסלאמית שהיא פלסטין, שכן זה ישרת את היהודים בלבד וממילא ניצחון האסלאם עליהם יושג במוקדם ובמאוחר. השליט המוסלמי אינו רשאי לעשות זאת, לא כל שכן לא מי שהוא האפוסטרופוס של שני המקומות הקדושים ביותר לאסלאם. חבר בולט נוסף באל-צחווה, שיח' ספר אל-חואלי, [ציטט מהמקורות האסלאמיים](#) כדי להוכיח שחורבנה של ישראל קרב. בהתאם, אנשי הזרם ביקרו בחריפות את עמידתה הבלתי מספקת לשיטתם של ערב הסעודית לצידם של הפלסטינים כנגד ישראל.

עמדותיהם האופוזיציוניות של אנשי אל-צחזה הביאו את השלטון הסעודי להתנכל להם ולכלוא אותם לסירוגין, מה שלא מנע מהם לצבור אהדה. בתחילת העשור הקודם הפכו לכוכבי רשת עם מיליונים עוקבים ברשתות החברתיות: כך למשל, לעאא'צ' אל-קרני עשרים מיליון עוקבים [בטוויטר](#) וחצי מיליון [ביוטיוב](#), ולסלמאן אל-עודה 12 מיליון עוקבים [בטוויטר](#). קולם של אנשי אל-צחזה לא נשמע בנוגע לנורמליזציה הסעודית-ישראלית המתקרבת בשנים האחרונות, שכן עם כניסתו לתפקיד של בן סלמאן ב-2017 הוא [החליט לחסל סופית](#) את הזרם, ואנשיו נמצאים במאסר (כמו אל-עודה ואל-חואלי) או שהושתקו [ואולצו להתנער](#) מהעמדות שהשמיעו בעבר (כמו אל-קרני). עם זאת, לא ניתן להתעלם מהאהדה הרבה שהייתה להם רק לפני שנים ספורות. בשונה מגורמים כמו דאע"ש או אל-קאעדה המערערים על המדינה בכללותה, המסרים של אל-צחזה עסקו ב"תיקונה" הדתי בלבד של ערב הסעודית, ולכן נקלטו בקהל רחב יותר. מכאן, סביר להניח שגישתם האסלאמית בנוגע לישראל - הדוחה את הפרגמטיות הפוליטית ואת מרחב התמרון לשליט לטובת קו בלתי מתפשר נגד פיוס עם ישראל - עדיין מהדהדת בשיח הסעודי מתחת לפני השטח ומביאה סעודים רבים לשלול את הנורמליזציה על בסיס דתי.

משקלו של הממד הפלסטיני בשאלת הנורמליזציה

כבשאר העולם הערבי, גם בערב הסעודית הסוגייה הפלסטינית נמצאת במרכז הטיעונים של המתנגדים ליחסים עם ישראל. למרות ההנחה שנשמעת לעיתים, בפרט לאחר הסכמי אברהם, כי במדינות המפרץ העיסוק בנושא דעך, הסקר הנזכר לפנינו מעיד על מרכזיותה בדעת הקהל הסעודית; המלחמה בעזה מחודש אוקטובר והמראות הקשים המשודרים מהרצועה השיבו את הפלסטינים לכותרות ולישיח הציבורי במלכה. כשם שבעבור רבים נורמליזציה עם ישראל נתפסת כזניחה של הפלסטינים, כך גם הסירוב לה ולהטבות המובטחות לצדה מהווה הבעת סולידריות עם הפלסטינים ותמיכה במאבקם הצודק.

בעת הנוכחית, קשה להתעלם מהמתח שבין התקרבותו של השלטון בריאד לישראל בשנים האחרונות לבין העובדה שכל יריביו האזוריים עומדים לצידם של הפלסטינים במלחמה בישראל המתנהלת מאוקטובר - בין אם איראן, תנועת האחים המוסלמים (עמה מזוהה חמאס) ואפילו המורדים החות'ים בתימן. מכאן שתוצאות הסקר שנערך בממלכה, המראות דרישה לקטיעת היחסים הנרקמים עם ישראל ברקע המלחמה, משקפות חוסר שביעות רצון בציבור הסעודי מהעמדה שנוקטת ארצו בסוגיה הפלסטינית.

השלטון הסעודי נדרש לנושא באמצעות הצגת נרטיב נגדי. עוד לפני המלחמה, כאשר התנהלו המגעים הסעודים-אמריקאים לגבי הסכם משולש עם ישראל, הופיע בטורי הפובליציסטים בעיתונים הסעודים (הנשלטים במישרין או בעקיפין על-ידי המשטר) שיח אינטלקטואלי [המתאר](#) את נכונותה של ערב הסעודית לנורמליזציה עם ישראל לא כנטישה של הסוגיה הפלסטינית, אלא להיפך, כאמצעי חלופי ואפקטיבי לקדם אותה. הפובליציסטים [הסבירו](#) כי ישראל וארצות הברית הן אלו שמחזרות אחר ערב הסעודית בנושא הנורמליזציה, וזו

מתנה את הסכמתה בשיפור מצבם של הפלסטינים ומימוש זכויותיהם הלאומיות (למעשה, גרסה מרוככת ומעומעמת של יוזמת השלום הערבית); מכאן, אין סתירה בין תמיכה בפלסטינים ותמיכה בנורמליזציה.

המלחמה שפרצה ב-7 באוקטובר רק חיזקה את הקו הזה: טורי הדעה [קבעו כי](#) הטרגדיה המתחוללת בעזה מוכיחה יותר מתמיד שהפתרון לסוגיה הפלסטינית טמון בתהליך שלום כולל, אליו חותרת ריאד באמצעות שיחות הנורמליזציה, [ולא בשפיכות דמים](#) חסרת תוחלת, [כפי שלדבריהם מקדמים](#) חמאס וציר ההתנגדות האיראני. בסיכומי של דבר, קשה לקבוע עד כמה מצליח המשטר להנחיל בדעת הקהל את הגישה לפיה הנורמליזציה עם ישראל פועלת לטובתם של הפלסטינים, העומדת בניגוד מובהק לתפיסה הרווחת בנושא.

סיכום

ערב הסעודית היא מדינה הנמצאת בשיאו של תהליך שינוי עמוק המונחה מלמעלה בידי השלטונות. על אף השינוי הברור בנושא בשיח הממלכתי, העוינות לישראל והסלידה מהרעיון של יחסים עמה מושרשים היטב בציבור הרחב ומציבים פער ברור בינו לבין השלטון. הגם שהדבר לא זוכה לביטוי פומבי, אין לשלול זרמי עומק בערב הסעודית המפתחים חוסר סובלנות לשלל הרפורמות המואצות והמיזמים השאפתניים של יורש העצר. אם לא "יספק את הסחורה" בטווח הארוך – קרי, יפתח מקורות הכנסה חלופיים לנפט שישמרו על יציבות הכלכלה הסעודית והשירותים המסופקים לאזרחים – הוא עלול לספוג תגובת נגד פנימית, כאשר גם תהליך ההתקרבות לישראל יהיה על הכף; יעמדו מולו הן הטיעון הפלסטיני, הן ליברלי, והן הדתי, כשהם לעיתים רבות חופפים זה לזה. ייתכן שביטחוננו של בן סלמאן לנקוט מהלך דרמטי כנורמליזציה עם ישראל יגבר עם הזמן, בפרט אם וכאשר ירושת הכתר מאביו, המלך סלמאן בן 88, תושלם באופן חלק ובן סלמאן יבסס את מעמדו כמלך ללא התנגדויות.

מוקדם לקבוע שהמלחמה בעזה מהווה גורם משנה-משחק מבחינת נורמליזציה ישראלית-סעודית; אותם תמריצים ומכשולים נותרים בדרך אליה, בראשם התמורות הביטחוניות שריאד דורשת בעבורה מארצות הברית והווייתורים שישארל מתבקשת להעניק לפלסטינים. ניתן להעריך שהמלחמה תגדיל את ה"מרכיב הפלסטיני" שיידרש מישראל למלא בעסקה, על מנת לשדר סולידאריות של ריאד עם הפלסטינים – שתפצה על עמדתה הפאסיבית יחסית במלחמה – ולהראות כי זו עומדת בהבטחתה למנף את הנורמליזציה כדי להטיב עם הפלסטינים. אם אכן ערב הסעודית תיתפס – בעיניה ובעיני הציבור שלה – כמי שתרמה לשבירת הקיפאון המדיני בין ישראל לפלסטינים, כחלק מהפתרון שארצות הברית מנסה לקדם לעתידה של רצועת עזה, צפוי הדבר לחזק מאות את הלגיטימציה הפנימית של יורש העצר בן סלמאן להתקדם לקראת הסכם עם ישראל.

כך או כך, נורמליזציה לא תהיה צעד פופולארי בציבור הסעודי. אין זה אומר שלא ניתן "לרכך את המכה" וליצור תנאים לחיזוקם של היחסים בין המדינות בטווח הארוך. האינדיקציות

המועטות שישנן באשר לעמדות הציבור הסעודי מצביעות על דיסוננס בין השיח הישראלי בנוגע לנורמליזציה, המתמקד ביתרונות שבשותפות ביטחונית וצבאית בין המדינות בפרט כנגד איראן, לבין דעת הקהל בממלכה, שלא מביעה עניין בשותפות שכזו ואף עשויה לראות בה סכנה להעמקת הדיכוי השלטוני, כפי שטוענת האופוזיציה הליברלית. גם ברית הגנה עם ארצות הברית ויכולות גרעיניות ישרתו את בית המלוכה אך לא את האזרח הסעודי. לעומת זאת, יחסים סעודיים-ישראליים שיועילו לכלכלה הסעודית עשויים לייצר פתיחות גדולה יותר בציבור הרחב; שיתוף של ישראל בחזון 2030 לגיוון מקורות הכנסה, למשל בתחומי הטכנולוגיה והתיירות, יקל גם הוא על השלטון והממסד הדתי לשכנע כי בשלום עמה גלומה תועלת בעבור המוסלמים.

* מאמר זה מתפרסם במסגרת פרויקט מחקר משותף ל-INSS ולמשרד החוץ, העוסק בתפיסות ביחס ליהודים ולישראל במרחב הערבי-מוסלמי והשפעותיהן על המערב. לפרסומים נוספים מוזמנים לעיין [בעמוד הפרויקט](#) [באתר המכון](#).

* עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט